

Sreten PETKOVIĆ*

MANASTIR MORAČA I GRADNJA HIDROCENTRALE ANDRIJEVO

U ovom trenutku velikog iskušenja zemlje i sudbina prirodne, istorijske i umetničke znamenitosti kanjona Morače je krajnje neizvesna. S jedne strane potrebe za električnom energijom Crne Gore upućuju da se podigne veliki hidroenergetski sistem Andrijevo uz donji tok Morače, što podrazumijeva stvaranje velikog jezera i potapanje znatne površine tla uz reku. S druge strane, uništio bi se izuzetni prirodni ambijent i ozbiljno ugrozilo veliko umetničko zaveštanje.

Iako je rasprava o celishodnosti ovog poduhvata započela sa zakašnjenjem, jer su dugo pojedivosti o posledicama pregradnje reke bile uskraćene javnosti, ipak su se do sada jasno iskristalizovale suprotne pozicije jednih, za koje su sadašnje privredne potrebe osnovno merilo, i drugih koji se zalažu da se očuva za buduća pokoljenja jedinstvena prirodna celina moračkog kanjona sa njegovim umetničkim nasleđem. I jedni i drugi su naveli svoje razloge. Zagovornici podizanja hidrocentrale insistiraju da su potrebe za novom strujom ogromne, a da su građitelji sposobni da zaštite manastir Moraču i druge istorijske i umetničke spomenike uz reku. Oni koji se protive stvaranju moračkog akumulacionog jezera ističu da se na taj način uništava za uvek jedinstven prirodnjački prostor, a da se umetnička dobra uz Moraču, posebno čuveni manastir XIII veka, teško ugrožavaju.

Nedoumice ove vrste dobro su poznate i mogu se navesti mnogi takvi primeri i u svetu i u nas. Međutim, u zemljama duže civilizacijske tradicije ishod ovakvih sukobljavanja je neizvestan, dok je u našoj sredini, bar do sada, gotovo po pravilu, bio poznat – davala se,

*)Prof. dr Sreten Petković, redovni profesor univerziteta u Beogradu

skoro uvek, prednost privrednom objektu, neposrednoj koristi na užtrb prirodne, umetničke ili istorijske znamenitosti. Sve se to dešavalo uprkos, na hartiji, vrlo doslednih zakona o zaštiti umetničkih starina i prirodnih retkosti. Treba li da se navode primeri? – Đerdap i centrala na Dunavu, Viminacium i rudnik Kostolac, Sirmium i novogradnje Sremske Mitrovice, Salona i putna raskrsnica kraj Splita, Nerezi kraj Skoplja i ugostiteljski objekt uz ovaj hram XII veka, manastir Dobričevo i jezero uz Trebišnicu, stara čaršija Novog Pazara, i, na žalost, mnogi drugi slični slučajevi.

Pobeda potrebe sadašnjeg trenutka nad zaveštanjem prošlosti bila je praćena u najvećem broju slučajeva katastrofalnim posledicama. U Sremskoj Mitrovici su duboke jame oko novih zdanja sa ostacima jedne od prestonica rimskog carstva postale velika gradska đubrišta. Čuveni poznoantički grad Salona ispresecan je asfaltnim trakama prilaznih puteva koji vode u Split. Uz spomenik člana carske vizantijske porodice u Nerezima razleže se kafanska pjesma. Teško se već razaznaje sadržaj fresaka Georgija Mitrofanovića u manastiru Dobričevu kraj Trebinja, jer zidne slike kopne poslije izmeštaja crkve na novu lokaciju zbog izgradnje hidrocentrale. Umesto živopisnih kuća sa doksatima u Novom Pazaru uzdižu se nevesele kuće od betona.

U tom pogledu prilike u Crnoj Gori nisu ništa bolje, ni promašaji ređi. Spomenici kulture nastradali u zemljotresu iz 1979. konzervirani su posle mnogih turističkih i komunalnih objekata i to tek na kraju decenije obnove, što je dovelo do vrlo rđavih posledica. Prilikom izmeštanja manastira Dubočice kod Pljevalja, zbog vodene akumulacije, gotovo su uništene sve freske iz 1565. godine. U mulju pivske hidrocentrale ugušeno je oko Pive, a budućnost pivskih fresaka je sasvim neizvesna. Uspešno prenošenje ovih zidnih slika na novu podlogu na drugoj lokaciji je tek početak jednog procesa za koji ne znamo kako će se završiti. Treba se pre zabrinuti nego ponositi što niko do sada nije premestio 1200 kvadratnih metara starih fresaka na nove zidove. Sada je došao na red manastir Morača, najstariji i najznamenitiji kulturno-istorijski spomenik današnje kontinentalne Crne Gore. To je, uz znatno mlađi manastir Pivu, najmonumentalniji hram na tom području, jer su u krajevima stare Duklje i Zete retko građena velika crkvena zdanja. To je razlog više što se opstanak manastira Morače ne sme dovoditi u pitanje.

A da manastir Morača može biti veoma ugrožen u to čvrsto veruju mnogi arhitekti, konzervatori, istoričari umetnosti. Ogromna masa hladne jezerske vode, koja će gotovo zapljuskivati manastir bitno će promeniti klimatske uslove u kojima je manastir bezbedno opstajao duže od sedam stoleća. Freske, ponajpre, ali i ikone, biće izložene novim hladnim i vlažnijim klimatskim uslovima. Nemoguće je da se stvori samo za crkvu Morače posebna mikroklima, kako se olako obećava, ako je manastirsko zdanje u najneposrednijoj blizini akumulacionog jezera koje će dati pečat lokalnim klimatskim uslovima posle potapanja kanjona Morače. Nije teško dokazati da su se svuda gde su stvarana veštačka jezera – od Asuana u Egiptu do Trebinja i Trebišnice u Hercegovini – lokalne klimatske prili-

ke bitno izmjenile. Za freske, ali i za neke vrste kamena, to je bilo sudbonosno. Ne može se očekivati da bi freske Morače bile izdržljivije, tim pre što su neke od njih stare skoro sedam i po vekova. Slikari-konzervatori mogu bez napora da pokažu da su opasni hemijski procesi u slučaju uvećane vlažnosti neminovni, kao i pojačano razmnožavanje mikroorganizama na zidovima pokrivenim freskama. Tome valja pridodati i okolnost da bi odbrana ugroženih zidnih slika bila otežana i time što u manastiru Morači ima živopisa koji je nastajao u osam mahova između XIII i XVII veka i da su tehnologije ovih fresaka različite, pa bi njihovi materijali – pesak, kreč, prirodne boje – drugačije reagovali na izmjenjene klimatske uslove.

Pretpostavimo da se rastresito tle na kome leži manastir može učvrstiti ogromnim betonskim potpornim zidovima. Treba misliti ipak da li bi taj nepropusni omotač omogućavao prirodno regulisanje vlažnosti rastresitog zemljišta na kome počivaju crkveni temelji. Sa rezignacijom pritom treba pomišljati kako bi manastir izgledao opasan betonskom stegom uz nepokretno blatno jezero, umesto da stoji, kako se govori u starim izvorima, „na luci” iznad planinske reke.

Zamislimo, najzad, da su strahovi takozvane humanističke inteligencije preterani i da će rizik biti sveden na jednocifren postotak. Da li bi i u tom slučaju trebalo pristupiti izgradnji hidrocentrale Andrijevo? Odgovor je, po mom dubokom uverenju, odrečan. Ako postoji i jedan procenat rizika, ovakav graditeljski poduhvat ne bi trebalo preduzeti. Manastir Morača, treba li to uopšte reći na ovom uglednom skupu, star sedam i po stoleća, sa dragocenim freskama XIII, XVI i XVII veka, sa prebogatim riznicom, sa slavnom istorijom nije samo jedna crkva, makar i najznamenitija u Crnoj Gori. Ovaj manastir je više od toga – simbol nepokornih Rovčana i Moračana u njihovoj viševjekovnoj borbi za slobodu i, poput uništene Njegoševe kapele na Lovćenu, on je veliko narodno znamenje. Stoga manastir Morača ne sme biti žrtvovan, kako se kaže, privrednom progresu. Mora se tražiti i naći, a ugledni stručnjaci kažu da je to moguće, neko drugo rješenje koje nezaboravni kanjon Morače neće zbrisati sa lica zemlje. Najumnije glave ove zemlje treba uposliti da se za teški energetski problem Crne Gore nađe neko drugo, bezbolnije rješenje. Manastir Morača sa jedinstvenim kanjonom reke na kojoj leži, morao bi biti spašen. Uništenje ili oštećenje ovog srednjovekovnog spomenika bio bi gubitak koji naši potomci nikad ne bi oprostili današnjoj generaciji.

Sreten PETKOVIĆ

THE MORAČA MONASTERY AND THE CONSTRUCTION OF THE ANDRIJEVO
HYDRO-POWER PLANT

Summary

This paper deals with the famous Morača Monastery, seven and a half centuries old, with valuable frescoes from the 13th, 16th and 17th century, with an extremely rich treasury and a celebrated history. It accentuates the Monastery's artistic, cultural and historical values and appeals that they be preserved for the coming generations.

As the Morača Monastery is situated in the Morača Canyon, unique for its beauty, it would not be sensible to build a storage lake for the future hydro-power plant at that location.

It is the appeal of the author to preserve the famous Morača Monastery with its unique river canyon in their authentic form and not to allow the erection of a hydro-power plant with a storage lake that would destroy this cultural and historical monument.